

2 AU

ΛΟΓΟΣ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΘΕΜΕΛΙΩΣΙΝ ΤΟΥ ΙΕΡΟΥ ΝΑΟΥ

ΤΟΥ

ΑΓΙΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ,

ΤΟΥ ΚΤΙΖΟΜΕΝΟΥ ΕΙΣ ΜΝΗΜΗΝ

ΤΗΣ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΙΚΟΥ ΔΙΑΔΟΧΟΥ ΓΕΝΝΗΣΕΩΣ,

Ἐκφωνηθεὶς τῇ 19 Μαρτίου 1871

ΕΝΩΠΙΟΝ

ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ, ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΙΣΣΗΣ ΚΑΙ

ΤΩΝ ΒΑΣΙΛΟΠΑΙΔΩΝ

ΥΠΟ

ΛΥΣΑΝΔΡΟΥ ΚΑΥΤΑΝΖΟΓΛΟΥ,

Ἀρχιτέκτονος, πρώην διευθυντοῦ τοῦ Πολυτεχνείου,

Ἀκαδημαϊκοῦ κατ' ἄξιαν ἐκ τῶν ἀλλοδαπῶν ἀρχιτεκτόνων τῆς ἐν Ῥώμῃ καλλιτεχνικῆς Ἀκαδημίας τοῦ Ἁγίου Λουκά, Ἀκαδημαϊκοῦ ἐπισήμου τῶν ἐν Βοωνίᾳ καὶ Πάρμῃ Ἀκαδημιῶν, ἐταίρου ἐν καλλιτεχνίᾳ τῆς ἐν Μεδιολάνοις Ἀκαδημίας τῶν καλῶν τεχνῶν, ἐταίρου ἀνεπιστέλλοντος τῆς ἐν Λονδίῳ Βασιλικῆς Ἀκαδημίας τῶν Βρετανῶν ἀρχιτεκτόνων, τῆς τῶν ἐν Λισαβῶνι Λουσιτανῶν πολιτικῶν ἀρχιτεκτόνων ἐταιρίας, τῆς ἐν Μανδρίτῳ τοῦ Ἁγίου Φερνάνδου Β. Ἀκαδημίας τῶν καλῶν τεχνῶν, καὶ τοῦ ἐν Ῥώμῃ ἀρχαιολογικοῦ καθιδρύματος.

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
925
ΙΩ. ΒΛΑΧΟΓΙΑΝΝΑ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΩΝ ΤΕΚΝΩΝ Α. ΚΟΡΟΜΗΛΑ

ΙΩΑΝΝΗΣ Κ. ΒΗΧΑΣ
ΕΙΣΗΓΗΤΗΣ

ΕΝ ΟΔῳ ΕΡΜΟΥ, ΑΡΙΘ. 291.

1871.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

ΛΟΓΟΣ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΘΕΜΕΛΙΩΣΙΝ ΤΟΥ ΙΕΡΟΥ ΝΑΟΥ

ΤΟΥ

ΑΓΙΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ,

ΤΟΥ ΚΤΙΖΟΜΕΝΟΥ ΕΙΣ ΜΝΗΜΗΝ

ΤΗΣ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΙΚΟΥ ΔΙΑΔΟΧΟΥ ΓΕΝΝΗΣΕΩΣ,

Ἐκφωνηθεὶς τῇ 19 Μαρτίου 1871

ΕΝΩΠΙΟΝ

ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ, ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΙΣΣΗΣ ΚΑΙ

ΤΩΝ ΒΑΣΙΛΟΠΑΙΔΩΝ

ΥΠΟ

ΔΥΣΑΝΔΡΟΥ ΚΑΥΤΑΝΖΟΓΛΟΥ,

Ἀρχιτέκτονος, πρώην διευθυντοῦ τοῦ Πολυτεχνείου,

Ἀκαδημαϊκοῦ κατ' ἄξίαν ἐκ τῶν ἀλλοδαπῶν ἀρχιτεκτόνων τῆς ἐν Ῥώμῃ καλλιτεχνικῆς Ἀκαδημίας τοῦ Ἁγίου Λουκά, Ἀκαδημαϊκοῦ ἐπιτίμου τῶν ἐν Βονωνίᾳ καὶ Πάρμῃ Ἀκαδημιῶν, ἐταίρου ἐν καλλιτεχνίᾳ τῆς ἐν Μεδιολάνοις Ἀκαδημίας τῶν καλῶν τεχνῶν, ἐταίρου ἀντεπιστέλλοντος τῆς ἐν Λονδίῳ Βασιλικῆς Ἀκαδημίας τῶν Βρετανῶν ἀρχιτεκτόνων, τῆς τῶν ἐν Λισαβῶνι Λουσιτανῶν πολιτικῶν ἀρχιτεκτόνων ἐταιρίας, τῆς ἐν Μανδρίτῳ τοῦ Ἁγίου Φερνάνδου Β. Ἀκαδημίας τῶν καλῶν τεχνῶν, καὶ τοῦ ἐν Ῥώμῃ ἀρχαιολογικοῦ καθιδρύματος.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ,

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΩΝ ΤΕΚΝΩΝ Α. ΚΟΡΟΜΗΛΑ;

ΕΝ ΟΔῳ ΕΡΜΟΥ, ΑΡΙΘ. 291.

1871.

« Πάλιν χρόνον τ' ἀρχαῖα καινὰ γίγνεται » .

» Le style grec a atteint la plus grande perfection entre
» tous, et qu'il doit être considéré comme le type de la
» beauté connue en architecture. Tous les styles qui ont
» été créés, depuis les Grecs ou dans les âges précédents, ne
» peuvent être considérés au contraire, que comme des
» types de convention et de circonstance » .

DUC DE VALMY.

Μεγαλειότατε,

Ἐν ταῖς κλειναῖς Ἀθήναις, ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ταύτῃ ἔδρᾳ τῆς καλλιτεχνίας, ἀπέναντι τοῦ λόφου ἐκείνου, ἐφ' οὗ ἐρρίφθη κατὰ πρῶτον ὑπὸ τοῦ ἀποστόλου Παύλου ὁ σπόρος τῆς τοῦ ἀγνώστου Θεοῦ λατρείας, τίθεται σήμερον ἰδίᾳ Σοῦ τοῦ βασιλέως τῶν Ἑλλήνων χειρὶ ὁ θεμέλιος λίθος ναοῦ, οἰκοδομηθησομένου ἐνταῦθα, ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ, ἐπὶ ὀνόματι τοῦ πρώτου τῶν χριστιανῶν αυτοκράτορος Κωνσταντίνου τοῦ ἀγίου καὶ ἰσαποστόλου, εἰς αἰδίων μνήμην τῆς τοῦ βασιλικοῦ Σου Διαδόχου γεννήσεως καὶ εἰς εὐχαριστίαν πρὸς τὸν Ὑψιστον, τὸν δια ταυτῆς εκπληρώσαντα τοὺς πόθους ἀπάσης τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς.

Καὶ ἄρχεται λοιπὸν ἀπὸ τοῦδε, σὺν Θεῷ βοηθῷ, ἡ οἰκοδόμησις τοῦ θεμελιουμένου τούτου ναοῦ κατὰ τὸν οἰκεῖον τύπον αὐτοῦ καὶ χαρακτῆρα, τὸν ἰδιάζοντα εἰς τοιαῦτα ἱερὰ τῆς λατρείας οἰκοδομήματα. Διότι ἡ ἀρ-

χιτεκτονική, καίπερ οὔσα ἡ δημιουργικωτάτη πασῶν τῶν εἰκαστικῶν τεχνῶν, καίπερ φαινομένη ὅτι ἄνευ ἀπομιμήσεως δημιουργεῖ, οὐδὲν ὁμως δύναται νὰ παραγάγῃ μὴ ἔχον τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ ἐν τῇ φύσει. Ὁ ἀρχιτέκτων, λαμβάνων πρὸς πραγμάτων τῆς καλλιτεχνικῆς αὐτοῦ ιδέας τὴν πρώτην ἀφορμὴν ἐκ τινων περιστάσεων, ἐκ τῶν περίξ προσπιπτόντων εἰς τὰς αἰσθήσεις αὐτοῦ φυσικῶν ἀντικειμένων, εἴτε ὀργανικῶν εἴτε μὴ, συνδυάζει καὶ χαρακτηρίζει ἐξ αὐτῶν τὰ πρόσφορα εἰς τὸν σκοπὸν αὐτοῦ στοιχεῖα, διαφοροτρόπως διατυπῶν καὶ σχηματίζων ὑπὸ τινος ὠρισμένους ὅρους καὶ κανόνας τὴν τοῦ δημιουργήματος αὐτοῦ συλληφθεῖσαν ιδέαν, καθ' ὅσον ὀδηγεῖται εἰς τοῦτο ὑπὸ τῶν νόμων τῆς πείρας καὶ ὑπὸ τῆς ἐνεργείας τοῦ πνεύματος αὐτοῦ. Ὅθεν, γινόμενου λόγου περὶ τοῦ τὴν σήμερον ἐμπρέποντος εἰς χριστιανικὸν ναὸν τύπου, ἡ ἀρχιτεκτονικὴ ὀφείλει, ἀναδραμοῦσα εἰς τὸ παρελθόν, νὰ ἀνεύρῃ τὰς ἐν τοῖς πρώτοις αἰῶσι χρείας τοῦ χριστιανισμοῦ, νὰ συνδυάσῃ ταύτας μετὰ τῶν τοῦ παρόντος καὶ νὰ διαγράψῃ οὕτω τὸν ζητούμενον ἰδιάζοντα τύπον τῆς χριστιανικῆς λατρείας.

Πάντες γινώσκομεν ὅτι αἱ τῶν πρώτων χριστιανῶν πρὸς θεῖαν λατρείαν συνάξεις ἐγένοντο ἐν τοῖς ἐστιατορίοις, ἐνθα κυρίως ἐτελοῦντο καὶ αἱ λεγόμεναι ἀγάπαι. Τὰ ἐστιατόρια ταῦτα ἐν ταῖς διαφόροις χώραις τῆς ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας εἶχον καὶ διάφορον σχῆμα καὶ διάθεσιν καὶ ῥυθμόν. Καὶ ἐν μὲν τῇ Ἰουδαίᾳ συνήθως ἦσαν ἐν τοῖς ὑπερώοις, ὅπου ἐξαιρέτως ἐτελοῦντο καὶ τὰ δεῖπνα· ἀλλαχοῦ δὲ ἐλάμβανον ἄλλο σχῆμα καὶ ἄλλην προσηγορίαν, μάλιστα ἀπὸ τοῦ τόπου· δηλαδὴ ἐκαλοῦντο οἴκοι, ἢ τρικλίνια, Κυζικηνὰ, ἢ Κορινθιακὰ, ἢ Αἰγυπτιακὰ, ἢ καὶ Βαθυλώνια. Κινηθέντων δ' ἐπειτα ὑπὸ τῶν αὐτοκρατόρων τῆς Ῥώμης τῶν κατὰ τῆς Ἐκκλησίας διωγμῶν, αἱ ἀγάπαι, κατελθοῦσαι ἐκ τῶν ὑπερώων καὶ

τῶν λαμπρῶν τρικλινίων, κατέφυγον εἰς τὰς κρύπτας καὶ νεκροπόλεις, ὅπου οἱ χριστιανοὶ συνεκρότουσαν τὰς ἐκκλησιαστικὰς αὐτῶν συνάξεις ἐν στεναγμοῖς καὶ δακρύοις, ἔχοντες ἐνώπιον ἑαυτῶν τὸν σταυρὸν, ἐφ' οὗ ἔπαθεν ὁ Κύριος ἡμῶν καὶ Σωτὴρ τοῦ κόσμου, καὶ ἔτοιμοι ὄντες νὰ ὑποστῶσιν ὑπὲρ τοῦ Εὐαγγελίου τὰ αὐτὰ καὶ αὐτοὶ παθήματα. Ἀφ' οὗ δὲ τὸ ὄργανον ἐκεῖνο τῆς αἰσχύνης ἐδοξάσθη καὶ ἀνεδείχθη ὑπὸ τοῦ προστάτου τοῦ χριστιανισμοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου σύμβολον νίκης, ἀνῆλθον πάλιν οἱ χριστιανοὶ ἐκ τῶν κρυπτῶν καὶ νεκροπόλεων καὶ ἔλαβον παρὰ τοῦ αυτοκράτορος τόπους πρὸς ἱεράς συνάξεις τὰ παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις ἐν χρήσει οἰκοδομήματα τῶν Βασιλικῶν⁽¹⁾, προσφορώτερα ὄντα εἰς τὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν καὶ ἱερουργίαν καὶ παρεμφερῆ πρὸς τὰ ἀρ-

(1) Ἡ Βασιλικὴ (ἦτοι βασιλικὴ οἰκία) ἦτο οἰκοδόμημα παρὰ τὰ Ἑλλησι καὶ Ῥωμαίοις, ὅπου διενέμετο ἡ δικαιοσύνη, καὶ τόπος πρὸς συναλλαγὴν τῶν ἐμπόρων τῆν Βασιλικὴν φαίνεται ὅτι ἐγνώρισαν κατὰ πρῶτον οἱ Ῥωμαῖοι μετὰ τοὺς πολέμους, οὓς πρὸς Φίλιππον τὸν βασιλέα τῆς Μακεδονίας συνῆψαν καὶ βεβαίως ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ ταύτῃ, ὡς καὶ ἐν Ἡπίρῳ, εἶδον τὰς πρῶτας τοιοῦτου εἶδους οἰκοδομὰς, ὧν αὐτὸ τὸ ὄνομα μαρτυρεῖ ἤδη τὴν χώραν, ἀφ' ἧς αἱ Βασιλικαὶ ἔλαβον τὴν ἐπωνυμίαν, ἦτοι ἀπὸ κράτους κυβερνωμένου ὑπὸ βασιλέως. Ἡ εἰσαγωγὴ τῶν Βασιλικῶν εἰς τὴν ἀρχαίαν Ῥώμην νομίζεται μεταγενεστέρα τοῦ ἔτους 234 π. Χ. Ὑπῆρχον δὲ αὐτόθι, ὡς παρὰ τοῦ Πλινίου μανθάνομεν, Βασιλικαὶ περίπου δεκαοκτώ· καὶ ἡ μὲν πρώτη ἰδρύθη ὑπὸ Μάρκου Πορκίου Κάτωνος (M. Porcius Cato, ὅστις ἐπωνομάσθη Priscus) ἐν ἔτει 204, τιμητοῦ ὄντος, καὶ ἐκλήθη Πορκία. Ἡ δὲ δευτέρα οἰκοδομήθη ὑπὸ Μάρκου Φουλβίου (Marcus Fulvius Nobilior) τῷ 179 π. Χ. ἐπωνομασθεῖσα Φουλβία. Ἡ τρίτη ἐκτίσθη τῷ 169 ὑπὸ τοῦ τιμητοῦ Τιβερίου Σεμπρωνίου (Tiberius Sempronius), ἐξ οὗ Σεμπρωνία προσηγερεῖθη. Ἡ τετάρτη ἰδρύθη τῷ 121 ὑπὸ τοῦ ὑπάτου Ὀπιμίου (Opimius) ἡ πέμπτη, Αἰμιλιανὴ καλουμένη, ὑπὸ Μάρκου Αἰμιλίου Λεπίδου (M. Aemilius Lepidus) τῷ 78 ἡ ἕκτη, ὑπὸ Πομπηίου ἡ δ' ἑβδόμη καὶ ὠραιστάτη πασῶν, ὑπὸ Αἰμιλίου Παύλου (Aemilius Paulus) τῷ 54 ἔτει. Ἡ δὲ Ἰουλιανὴ λεγομένη Βασιλικὴ (Juliana) οἰκοδομήθη ὑπὸ Αὐγούστου τῷ 29 π. Χ. ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς (forum). Τρεῖς δὲ Βασιλι-

χαιότερα ἐστιατόρια καὶ τὰ Κυζικηνὰ τρικλίνια· ὅθεν αἱ Βασιλικαὶ δικαίως νομίζονται ὅτι εἶναι οἱ κατ' ἐξοχὴν τύποι τῶν πρώτων χριστιανικῶν ἐκκλησιῶν.

Ἄλλ' ἀπὸ τῶν χρόνων ἐκείνων μέχρι τῆς σήμερον πολυτρόπως μετεσχηματίσθησαν οἱ τῶν χριστιανῶν ναοί· καὶ τὰ νῦν, κατὰ τὸν 10' αἰῶνα, τὸν ἐξυμνούμενον ὡς τὸν λαμπρότατον πάντων τῶν πρὸ αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ἀναγεννήσεως τῶν γραμμάτων καὶ τῶν τεχνῶν, ἕνεκα τῶν ἐν αὐτῷ γενομένων τεραστίων ἀνακαλύψεων καὶ γιγαντείων ἔργων, ἐν τῶν δυσχερεστέρων ζητημάτων τῆς ἀρχιτεκτονικῆς ὑπάρχει τὸ ἐξετάζον ποῖος ὁ τύπος

καὶ ἀνήγειρεν ὁ Τίτος· ἐτέραν ὁ Δομιτιανὸς ἐπὶ τοῦ Παλατινοῦ λόφου (Mons Palatinus) καὶ, συντόμως εἰπεῖν, ἐπὶ ἕξ σχεδὸν ἔτη οἰκοδομαὶ Βασιλικῶν ἀλληλοδιαδόχως ἰδρύοντο καὶ ἐν Ῥώμῃ καὶ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις· ὅστε ἐν ἐκάστη πόλει τῆς αὐτοκρατορίας ὑπῆρχον ἢ πλείονες, ἢ τοὐλάχιστον μία. Ἐν Ῥώμῃ σώζονται ἕτι πολλοὶ τῶν χριστιανικῶν Βασιλικῶν, ἐπισκευασμένοι μὲν, ἀλλὰ δεκνύουσαι μέχρι τῆς σήμερον τὴν ἀρχαίαν αὐτῶν διάθεσιν. Καὶ ἐν Θεσσαλονίκῃ δὲ σώζεται ἡ τοῦ ἁγίου Δημητρίου, καὶ ἀλλαχοῦ ἐν τῇ Ἀνατολῇ τινες. Πασῶν δὲ τῶν χριστιανικῶν Βασιλικῶν ἡ ἐν τῷ Βατικανῷ τοῦ ἁγίου Πέτρου κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα τὴν ἀρχαίαν διάθεσιν, τὴν ὑπὸ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου δοθεῖσαν, διασώσασα ἐπὶ τῶν κίωνων καὶ τῷ ἀρχαίῳ εὐθύγραμμον ἑλληνικὸν ἐπιστύλιον. Συνίστατο δὲ ἐκ πέντε διαιρέσεων, ἧτοι ἐκ πέντε στοῶν ἢ νηῶν, ἔχουσα μῆκος 118 μέτρων γαλλικῶν.— Τῶν ἀρχαιολόγων ὅμως τινες, πρὸς τὸ νεολογεῖν ῥέποντες, ὑπολαμβάνουσι ὅτι ἡ ἐφεύρεσις τῆς Βασιλικῆς εἶναι Ῥωμαϊκὴ μᾶλλον ἢ ἑλληνικὴ, φέροντες ὡς ἀπόδειξιν τοῦτο, ὅτι δὲν ὑπάρχουσιν ἀρχαῖα εἰρήπια Βασιλικῶν ἐν Ἑλλάδι. Ἄλλὰ τὸν ἰσχυρισμὸν τοῦτον δὲν δυνάμεθα νὰ ὑποστηρίξωμεν, ὅταν ἀναλογισθῶμεν ὅτι τοιαῦται οἰκοδομαὶ δὲν φέρουσι ἐν ἑαυταῖς τὰ πρὸς διαρκεστέραν συντήρησιν ἑαυτῶν ἀπαιτούμενα στοιχεῖα ἕνεκα τῶν ξυλίνων στεγασμάτων αὐτῶν, τῆς ἐλλείψεως τῶν θόλων καὶ τῆς τῶν τοίχων λεπτότητος, ἅτινα ὑπῆρξαν συνίθως ἡ κυρία αἰτία τῆς γενικῆς τῶν μνημείων τούτων καταστροφῆς. Ἄλλ' εἰς τὸν λόγον τοῦτον δὲν δύναται ἀράγε νὰ προστεθῇ καὶ ἐκεῖνος, ὅτι παμπόλλων ἄλλων ἑλληνικῶν οἰκοδομημάτων δὲν ἀνευρίσκονται τὰ εἰρήπια καὶ ὄλων λαμπροτάτων πόλεων εἰσέτι διαφιλονεικεῖται καὶ

καὶ ποῖος ὁ ρυθμὸς, ὁ ἀρμόζων εἰς χριστιανικὸν καθόλου ναὸν, καὶ ἰδίως ὀρθόδοξον.

Πολλοὶ τῶν ἐν τῇ Δύσει τεχνολόγων καὶ ἀρχιτεκτόνων, εἰς μεταφυσικὰς ὅλως θεωρίας μεταρσιούμενοι, ἢ ὑπὸ ῥωμαντικῶν ἰδεῶν κατεχόμενοι, ἢ ἀπλῶς ὑπὸ ποῦ ἐπικρατοῦντος πνεύματος τῆς καινοτομίας παρρμώμενοι, συμβουλευούσι, προκειμένου τοῦ ζητήματος περὶ τύπου χριστιανικοῦ ναοῦ, νὰ ἐγκαταλειφθῶσιν οἱ ὑπὸ τῶν προπατόρων ἡμῶν ὀρισθέντες κανόνες τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, οἵτινες ἐξήχθησαν ἐκ τῆς ἐνδελεχοῦς μελέτης τῆς φύσεως καὶ τῆς ἀπλουστάτης τεκτονικῆς τῶν πρώτων χρειῶν τοῦ ἀνθρώπου, καὶ νὰ ἀναζητῶσιν οἱ νῦν ἀρχιτέκτονες τὰς ἐμπνεύσεις αὐτῶν εἰς τὰ ζοφερὰς ἐκείνας ἐποχὰς τῆς δουλείας καὶ τῆς παρακμῆς, ἐφαρμόζοντες καὶ ἀπομιμούμενοι μετ' ἀκριβείας τοὺς ἀρχιτεκτονικοὺς τύπους τῶν τότε ἰδρυθέντων κακοτέχνων οἰκοδομημάτων, ὡς τῶν ἀρμοδιωτέρων εἰς τὴν λατρείαν τοῦ Ὑψίστου. Ἀλλὰ δὲν ἀναλογίζονται καὶ ὅτι

αὐτὴ ἡ θέσις, καὶ οὐδὲ ἔχνος τῆς ὑπάρξεως αὐτῶν πρὸς μαρτυρίαν ἀναφαίνεται; Ἄλλ' ἔστω· αὐτὴ ἡ τέχνη τῶν Ῥωμαίων καὶ ὁ πολιτισμὸς καθόλου δὲν ἦσαν ἐλληνικά; Τὸ γνωστὸν δίστιχον τοῦ Ὀρατίου

- » Graecia capta ferum victorem cepit, et artes
- » Intulit agresti Latio » (Epist. I. L. II. v. 436. 457.)
- « Τὸν ἑαυτῆς νικητὴν ἢ Ἑλλάς, δορυάλωτος, εἶλε
- » Κ' εἰς τὸ ἀγροϊκὸν τὰς τέχνας εἰσήγαγε Λάτιον... »

καὶ τὸ τοῦ Ἰταλοῦ Μιλτιά λέγοντος·

« Καθόλου εἶπεν, ἢ Ἑλλάς, καὶ ἰδίως αἱ Ἀθῆναι, ὑπῆρξαν πρὸς τὴν ἀρχαίαν Ῥώμην τοῦτο, ὅπερ ἢ μεταγενεστέρα Ῥώμη διὰ τῶν καλλιτεχνικῶν αὐτῆς μνημείων ὑπάρχει πρὸς ἅπασαν τὴν Εὐρώπην »· δὲν εἶναι ἀποχωρῶσα τῶν λεγομένων μαρτυρία; Τὰ ἐν Ῥώμῃ κλείετα σωζόμενα μνημεῖα δὲν ἰδρύθησαν ὑπὸ Ἑλλήνων ἀρχιτεκτόνων; Ἡ δὲν εἶναι γνωστὸν ὅτι διάφορα μνημεῖα κατεστρέφοντο ὑπὸ τῶν κατακτητῶν Ῥωμαίων ἐν Ἑλλάδι καὶ ἐν Ἀσίᾳ ὅπως δι' αὐτῶν ἀνοικοδομηθῶσιν ἄλλα ἐν Ῥώμῃ; Ὁ Σύλλας, παραδείγματος χάριν, δὲν μετεκόμισε πρὸς τοῖς ἄλλοις κίονας ἐκ τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς τῶν Ἀθηνῶν πρὸς διακά-

ἡ ἀρχιτεκτονικὴ, ἣτις συμπροοδεύει τῇ ἀνθρωπίνῃ δια-
νοίᾳ, δὲν ἐδύνατο νὰ μένη στάσιμος κατὰ τὸν ΙΘ'
αἰῶνα, ἢ μᾶλλον νὰ φαίνεται ὀπισθοποροῦσα εἰς τοὺς
ἀτελεῖς τύπους τῆς παρηκμακυίας τέχνης.

Αἱ ἑξῆς ὁμοίως καὶ ὑπερβολικαὶ ἐν ῥωμαντικοῖς
συγγράμμασι καὶ μυθιστορήμασιν ἐξυμνήσεις τῆς με-
σαιωνικῆς ἐποχῆς καὶ αἱ φαντασιώδεις περιγραφαὶ τῶν
σταυροφορικῶν ἄθλων ἐξήγειραν κατὰ μικρὸν τὴν συμ-
πάθειαν τῶν ταῦτα ἀναγινωσκόντων, καὶ ἐνέπνευσαν εἰς
αὐτοὺς ἐνθουσιώδη ἀγάπην καὶ θαυμασμόν πρὸς τοὺς
ἀπογόνους τῶν παρασπόνδων ἐκείνων κατακτητῶν τοῦ
βυζαντινοῦ κράτους, πρὸς τὸν βάρβαρον μεσαιωνικὸν
πολιτισμὸν καὶ πρὸς τὰ θρησκευτικὰ καθιδρύματα, τὰ
ἀνδρυσθέντα ὑπ' αὐτῶν, ἅτινα ἰστάμενα σήμερον ἀπέ-
ναντι τῶν λαμπρῶν λειψάνων τῆς ἑλληνικῆς τέχνης,
μαρτυροῦσι σαφέστατα τὴν μεγάλην ταύτης ἀπ' ἐκείνης
καλλιτεχνικὴν ἀπόστασιν.

Ἡ ἐνθουσιώδης αὕτη λατρεία τῶν προϊόντων τοῦ

σημαίνει τοῦ ναοῦ τοῦ Καπιτωλίου Διός; Οἱ δὲ Βυζαντινοὶ αὐτοκράτο-
ρες ὀλίγα; καταστροφῆς ἐπήνεγκον ἐπὶ τῶν ἑλληνικῶν μνημείων, καὶ
οἱ βάρβαροι ἐπιδρομαί; ὀλίγα μνημεῖα ἐξηφάνισαν; Καὶ λοιπὸν ἐκ το-
σούτων καταστροφῶν, ὑπὸ τε τοῦ χρόνου καὶ τῶν ἀνθρώπων γενομέ-
νων, πρέπει ἡμεῖς νὰ συμπεράνωμεν, ἐν ᾧ ἡ ἑλληνικὴ ἐπωνυμία
διασώζεται, ὅτι δὲν ὑπῆρξαν Βασιλικαὶ ἐν Ἑλλάδι μόνον διότι δὲν
εὐρέθησαν ἐν αὐτῇ ἐρείπια τοιούτων προσκαίρων οἰκοδομῶν. Ἄλλ' ἢ
διὰ σταθῶν καὶ πτερωμάτων ἐσωτερικῆς διακόσμησης διαφόρων οἰκοδομη-
μάτων φαίνεται συμφυῆς τῇ ἑλληνικῇ τέχνῃ. Ὅπερ καὶ αὐτὴ ἡ τοῦ
Ἡερθενῶνος ἐσωτερικὴ οἰκονομία ἐπιμαρτυρεῖ, ὅστις τούτου ἕνεκα εὐ-
κόλως καὶ εἰς χριστιανικὴν Βασιλικὴν μετεσχηματίσθη. Ἄλλὰ καὶ τὸ
ἐν ταῖς ῥωμαϊκαῖς Βασιλικαῖς ἀναγκαῖον θεωρούμενον παράρτημα, τὸ
καλούμενον Χαλκιδικὸν (Chalcidicum), τὸ διατηρήσαν τὴν ἑλληνικὴν
ἐπωνυμίαν, καίτοι τῆς Βασιλικῆς μετονομασθείσης ἐν τῷ μετέπειτα
χρόνῳ ὑπὸ τινῶν Ῥωμαίων *Stoa, Regia ἢ Curia*, ὡς ἀναφέρει ὁ
Φηστός « *Curiam et Basilicæ Juliae continens et Chalcidicum* », δὲν
προσπεριβεβαίῳει τὴν ἑλληνικὴν τῆς Βασιλικῆς καταγωγὴν;

μέσου αἰῶνος καὶ ὁ ἄκριτος ρωμαντικός σεβασμὸς πρὸς τὰ ἔργα τῆς παρακμῆς τῆς τέχνης, τὰ ἀνιδρυθέντα ἀνευ τινὸς καλλιτεχνικοῦ κανόνος καὶ ρυθμοῦ, προσέτι δὲ καὶ ἡ ἐπιπόλαιος σπουδὴ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, συνετέλεσαν οὐσιωδῶς ἵνα ἐγκαταλειφθῆ καὶ παραμεληθῆ ὡς σχολιὰ καὶ ἀνώμαλος ἡ πρὸς τὸν ἀρχαῖον πολιτισμὸν τῆς Ἑλλάδος ἄγουσα κανονικὴ ὁδὸς, ἦν μετὰ τοσαύτης ἐνεργείας καὶ δραστηριότητος ἀνεῦρον καὶ ἐξωμάλισαν οἱ ἀναμορφῶνται ἐκεῖνοι τοῦ ΙΔ' καὶ ΙΕ' αἰῶνος, τοῦ καὶ δικαίως ἐπικληθέντος αἰῶνος τῆς ἀναγεννήσεως τῶν τεχνῶν καὶ τῶν γραμμάτων. Ναι, ἐγκατελείφθη κακῆ μοίρα ἡ ὁδὸς αὕτη, καὶ προὔτιμήθη πάλιν ἡ ἀκανόνιστος καὶ ἀνώμαλος τῆς μεσαιωνικῆς παρακμῆς, ἧς οἱ θαυμασταὶ καὶ ἐπαινέται ἀνακράζουσι βαρυθυμοῦντες·

« ὦ Θεέ! πότε θέλομεν ἀπαλλαχθῆ τῆς μανίας, ἣτις
» τίθησι πάντοτε πρὸ τῶν ἡμετέρων ὀφθαλμῶν ὡς
» παραδείγματα τὰ πρότυπα τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τῶν
» ἀρχαίων Ἀθηνῶν καὶ τῆς Ῥώμης; ... Αἱ ἐμπνεύσεις
» καὶ ἀπομιμήσεις ὑπῆρξαν ἀτυχεῖς μέχρι τοῦδε ὅπως
» ἐνθαρρύνωσιν ἡμᾶς νὰ ἀκολουθήσωμεν τὴν ἀρχαίαν
» ὁδὸν, ὑφ' ἧς ἀπεπλανήθημεν ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον
» ἀπὸ τοῦ ὀρθοῦ καὶ τοῦ καλοῦ Καὶ τί παρήγα-
» γον αἱ ἐμπνεύσεις αὗται τῶν ἀριστουργημάτων τοῦ
» Ἴκτινου; Ἐχορέσθημεν ἤδη ὑπὸ τῆς ἐλληνικῆς καὶ
» ρωμαϊκῆς τέχνης, ἣτις δεσπόζει ἡμῶν ἀπὸ τριῶν
» αἰῶνων (1) ».

(1) « Eh mon Dieu, quand serons-nous donc délivrés de cette
» manie de toujours nous mettre devant les yeux les modèles
» d'architecture d'Athènes et de Rome? Il nous semble que les
» inspirations et les imitations ont été assez malheureuses jusqu'
» à présent pour qu' on ne nous engage plus de suivre la vieille
» route qui nous a écartés depuis si longtems du bon sens et
» de la beauté. Eh qu' ont produit ces inspirations de chef-d'
» œuvre d' Ictinus? Comme si nous n'avions pas déjà assez des

Οἱ παραλογισμοὶ οὗτοι, ἀπὸ τεσσαράκοντα περίπου ἑτῶν μετὰ στόμφου κηρυττόμενοι ὑπὲρ τῆς λεγομένης χειραφετήσεως τῆς ἀρχιτεκτονικῆς ἀπὸ τῆς ἑλληνικῆς ἐπιρροῆς καὶ τῶν κανόνων αὐτῆς, ἔτι δὲ καὶ ἡ ἡμαρτημένη δοξασία, ὅτι ἡ σπουδὴ τῶν ἀρχαίων μνημείων βλάπτει τὸν καλλιτέχνην εἰς τὴν ἐλευθέραν αὐτοῦ ἐνέργειαν, περιορίζουσα αὐτὸν εἰς τὴν τελειοποίησιν τοῦ σχήματος μᾶλλον, ἢ εἰς τὴν ἔκφρασιν τῆς διανείας, παρέτρεψαν πολλοὺς τῆς ἀρχαίας κανονικῆς ἐν τῇ ἀρχιτεκτονικῇ τροχιᾷ, ἣν διεχάραξαν οἱ διδάσκαλοι τῆς ἀναγεννήσεως, ἐρειδόμενοι ἐπὶ τῆς ἀλληλουχίας τῶν ἀρχαίων παραδόσεων, ὧν ἡ πιστὴ καὶ μετὰ καρτερίας τήρησις ἀναγκαιοτάτη κρίνεται εἰς τὴν πρόοδον τῶν ἀνθρωπίνων γνώσεων.

Τὸ ἀξίωμα, ὅπερ καὶ οἱ πρόγονοὶ ἡμῶν προθέσπισαν καὶ ἀκριβῶς ἐφήρμοσαν εἰς τὰ ἔργα αὐτῶν, ὅτι δηλαδὴ ἡ τέχνη, παραλαμβάνουσα τὴν τοῦ παρελθόντος ἐμπειρίαν ὡς πολύτιμον κληροδότημα, προάγεται μὲν βαθμηδὸν ἀνευ παρεκτροπῶν, ἀνευ τῆς παραλόγου τάσεως πρὸς τὴν πρωτοτυπίαν καὶ τὴν καινοτομίαν, φροντίζει δὲ μόνον περὶ τῆς τελειοποιήσεως τοῦ προηγουμένου, πρέπει νὰ χρησιμεύσῃ καὶ εἰς τοὺς νέους καλλιτέχνας ὡς βάσις καὶ κανὼν. Διότι ἄλλως ἡ ἀρχιτεκτονικὴ, ἐν ᾧ εἶναι προωρισμένη νὰ παριστᾷ διὰ τῶν οἰκοδομῶν τὸν βαθμὸν τοῦ πολιτισμοῦ, ἔνθα ἔθνος τι ἴσταται, ἀπόλλυσι τὴν καθολικότητα αὐτῆς καὶ ἀποκαθίσταται ἀτομικὴ καὶ μερικὴ ἕνεκα τῶν παρεισάκτων νέων περὶ τέχνης ἰδεῶν, καὶ μάλιστα τῶν ἀναφερομένων εἰς τὴν κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα ἐν χρήσει τεχνὴν, ἣτις νομίζεται ὅτι καὶ σήμερον πρέπει νὰ προτιμᾶται πάσης ἄλλης διὰ τῆς ἀπομιμήσεως τῶν μεσαιωνικῶν

» Grecs et des Romains, dont on nous inonde depuis trois siècles? ». D. Ramée Hist. génér. de l'archit.

μητροπόλεων, ὡς ἐχουσῶν δῆθεν τὸ ἐξαιρετικὸν προνόμιον νὰ ἐξεγείρωσιν ἐπὶ μᾶλλον τὴν εὐλάβειαν τῶν πιστῶν. Διὰ τοῦτο, ὡσάκις πρόκειται νὰ προσδιορισθῇ ἡ κατάλληλος πρόσοψις, ἢ ὁ οἰκεῖος ρυθμὸς ὁ πρέπων εἰς ἐκκλησιαστικὸν ἰδίως οἰκοδόμημα, ἡ ἀρχιτεκτονικὴ φαίνεται ἀποροῦσα καὶ ἐπαμφοτερίζουσα. Διὰ τοῦτο ἐν πολλαῖς τῶν μεγαλοπόλεων τῆς ἐσπερίας Εὐρώπης κτίζονται καθ' ἑκάστην ναοὶ καὶ ἐκκλησιαστικὰ οἰκοδομήματα, βαρβαρικοὺς φέροντα τῆς παρηκμακυίας ἐποχῆς τύπους, ὅλως ἀλλήλων διάφορα καὶ οὐδένα κοινὸν χαρακτῆρα ἔχοντα οὔτε κατὰ τὸν τύπον, οὔτε κατὰ τὸν τρόπον, ἤκιστα δ' ἐκδηλοῦντα τὴν ἐποχὴν τῆς ἰδρύσεως αὐτῶν. Καὶ τοῦτο κυρίως προέρχεται ἐκ τῆς περὶ τὴν ἀρχιτεκτονικὴν ἀγνοίας τῶν ἀρχόντων, ἢ ἐκ τῆς ἐπιπολαιότητος καὶ ἀμαθείας αὐτῶν τῶν ἀρχιτεκτόνων, καθὼς ἐπιφανῆς τις τῶν τῆς κλεινῆς Ἰταλίας καλλιτεχνῶν ἀποφαίνεται (¹). "Ὅθεν πολλαχοῦ βλέπει τις ναοὺς οἰκοδομηθέντας δουλοπρεπῶς κατὰ τὸν τύπον τῶν περὶ τὸν τέταρτον αἰῶνα Βασιλικῶν, μηδεμιᾶς δοθείσης προσοχῆς εἰς τὴν κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν κατάπτωσιν τῆς τέχνης. Μόλις δέ τις ἀποχωρεῖ τούτων, καὶ βλέπει οὐ μακρὰν ἕτερον ναὸν ἰδρῶμενον κατ' ἀκριβῆ

(¹) *Milizia archit. civil.* « La causa principalissima, che produce la decadenza o impedisce il progresso delle arti e delle scienze, è l'ignoranza di chi le professa. Nell'architettura corre un altro potentissimo motivo, l'ignoranza di chi le fa professare. Non bastano gl' intelligenti Architetti; è necessario ancora che chi gl'impiega intenda bastantemente anch' egli l'architettura ». "Ὅπερ μεθερμηνεύεται: « Ἡ κυριωτάτη αἰτία, ἡ φέρουσα τὴν πτώσιν ἢ κωλύουσα τὴν πρόοδον τῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν, εἶναι ἡ ἀμάθεια τοῦ ἐπαγγελλομένου αὐτάς. Ἐν δὲ τῇ ἀρχιτεκτονικῇ ἐνυπάρχει καὶ ἄλλο ἰσχυρότατον αἴτιον, ἡ ἀμάθεια τοῦ ἐπιτρέποντος τὸ ἐπαγγέλλεσθαι αὐτήν. Δὲν ἀρκεῖ τῶν ἀρχιτεκτόνων ἡ εὐφυΐα, ἀνάγκη προσέτι ὅπως ὁ μεταχειριζόμενος αὐτοῦς ἔχη ἰκανὴν καὶ αὐτὸς γινῶσιν τῆς ἀρχιτεκτονικῆς.

μίμησιν τῶν ὑπὸ Ἰουστινιανοῦ ἀνιδρυθέντων κατὰ τὸν ἕκτον αἰῶνα, ὅπως ἄσχετον τοῦ προηγουμένου κατὰ τε τὸ σχῆμα καὶ τὴν τέχνην. Καὶ ὁ μὲν φέρει ξυλόδητον ὄροφὴν· ὁ δὲ, ὀλοσχερῶς θολωτὴν· οὗτος εἶναι ἀπομίμημα τῶν ῥωμαϊκῶν ἢ μᾶλλον μακεδονικῶν Βασιλικῶν κατὰ τὸ σχῆμα· ἐκεῖνος, ἀπομίμημα τῶν ῥωμαϊκῶν θερμῶν. Ἔτεροι δὲ ἀρχιτέκτονες, ἐκλεκτικοὶ μὲν καλούμενοι, ἀλλὰ διαφόρους τύπους τῆς βαρβάρου ἐποχῆς ὑπ' ὅσιν ἔχοντες, τερατουργήματα ἀποκύουσι τῆς τέχνης· διότι συλλέγοντες ἀδιακρίτως πάντα τὰ στοιχεῖα τῶν διαφόρων τῆς παρακμῆς τῆς τέχνης ἐποχῶν, πειοῦνται τὴν ἐφαρμογὴν αὐτῶν μᾶλλον εἰς τὸ πρωτοφανὲς ἀποβλέποντες. Ἄλλοι θαυμάζουσι ἰδίως τὴν κατὰ τὸν Γ' καὶ ΙΑ' αἰῶνα ἀρχιτεκτονικὴν, τὴν καὶ ῥωμανικὴν (Architecture romane) ἐπονομαζομένην, καὶ ἀπλοὶ ἀντιγραφεῖς γίνονται τῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης μνημείων. Τέλος δὲ, οἱ θιασῶται τῆς μεσαιωνικῆς μεγαουργίας ἀπὸ τοῦ ΙΒ' μέχρι τοῦ ΙΓ' αἰῶνος περιορίζονται μόνον εἰς τὴν ἐξύμνησιν καὶ τὸν θαυμασμόν τῶν ἔργων τῆς τέχνης τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἣν καὶ νομίζουσι ὡς τὴν εὐγενεστέραν καὶ λαμπροτέραν τοῦ μέσου αἰῶνος, καὶ τὰ ἔργα αὐτῆς ἀποκαλοῦσι ἐγγώριον τῆς Δύσεως γέννημα, καὶ συνιστῶσι τὴν παραδοχὴν αὐτῆς ὡς τύπου ἀπαραμίλλου καὶ μόνου πρέποντος εἰς χριστιανικὸν ναόν. Κατὰ τούτους ἢ ψαλιδωτὴ ἀρχιτεκτονικὴ, ἢ λεγομένη γοτθικὴ, οὐχὶ μόνον καταλληλοτέρα εἶναι εἰς τὴν λατρείαν τοῦ Ἰψίστου, ὡς μηδεμίαν ἔχουσα σχέσιν πρὸς τὰς ἑλληνορωμαϊκὰς παραδόσεις, ἀλλὰ καὶ ὑπερτέρα πασῶν τῶν λοιπῶν κρίνεται, ὡς ἀνυψομένη κατ' αὐτοὺς διὰ τῶν ἀψίδων αὐτῆς πρὸς τὰ οὐράνια, ἐνθα κεῖται ὁ θρόνος τοῦ ἀοράτου Θεοῦ, καὶ συνανυψοῦσα ἅμα τὸν θρησκευτικὸν ζῆλον τοῦ νέου τῆς χάριτος ἀνθρώπου. Ὡστε, λέγουσιν, ὁ γοτθικὸς τρόπος ἀποσκορακίζει πᾶν ἄθνησον, καὶ

αὐτὴν τὴν παραδεδεγμένην παρὰ τοῖς Ἑλλησιν ὀριζόντιον γραμμὴν, ἣτις ἔρπει πρὸς τὴν γῆν, πλησιάζουσα εἰς τὴν ὕλην. Ἐν ἐνὶ λόγῳ, ἡ ἐπίνοια τοῦ χριστιανικοῦ τούτου εἶδους τῆς γοθικῆς ἀρχιτεκτονικῆς ὑπάρχει κατ' αὐτοὺς ὅλως ἔνθεος, καὶ ἡ ἐντύπωσις αὐτῆς δὲν ἐκφράζεται, ἀλλ' εἰσδύουσα εἰς τὴν ψυχὴν γίνεται ἐπαισθητή. Τοιαῦτα καὶ πλεῖστα ἕτερα παράλογα διαθρυλλοῦνται ὑπὸ φαντασιοπλήκτων τινῶν τεχνογράφων καὶ πολλῶν πιστῶν ὁπαδῶν αὐτῶν, ἀναζητούντων τὰς θρησκευτικὰς συγκινήσεις οὐχὶ ἐν τοῖς μυχοῖς τῶν χριστιανικῶν καρδιῶν καὶ τῇ πίστει, ἀλλ' ἐν ταῖς αἰσθηματικαῖς ἀναμνήσεσι ταῖς ἐκ μνημείων καὶ τάφων τῆς ἱπποτικῆς ἐκείνης τῶν Σταυροφόρων βαρβάρου ἐποχῆς ἐκπηγαζούσαις. Ἀλλὰ πρὸς ταῦτα τί ἤθελον εἰπεῖ οἱ ἔνθεοι ζηλωταὶ τοῦ χριστιανισμοῦ, οἱ ἅγιοι ἐκεῖνοι Μάρτυρες, οἱ ἐκ τῶν κρυπτῶν καὶ νεκροπόλεων προερχόμενοι ἐνώπιον τῶν τυράννων καὶ διωκτῶν τῆς χριστιανικῆς πίστεως, ὅπως μαρτυρήσαντες ὑπὲρ τῆς ἀληθείας τοῦ Εὐαγγελίου λάθωσι τὸν θάνατον; Ἀράγε, ὅτι πρὸς ζωπύρωσιν καὶ κατάνυξιν χριστιανικῶν καρδιῶν ὑπὲρ τῆς ἀληθινῆς τοῦ Θεοῦ λατρείας ἀπαιτοῦνται οὐρανομήκεις θόλοι καὶ ψαλιδωταὶ ἀψίδες τῆς σταυροφορικῆς ἐποχῆς; Τί δὲ ἤθελον εἰπεῖ οἱ πάπποι καὶ πρόπαπποι ἡμῶν, οἵτινες, ἐγκαταλελειμμένοι ὑπὸ τῶν χριστιανῶν ἐκείνων τῆς Δύσεως, τῶν ἀνυψωσάντων τὰς κλειζομένας οὐρανομήκεις γοθικὰς μητροπόλεις, συνήρχοντο πρὸς δόξαν τοῦ κηρύξαντος τὴν ἀγάπην καὶ τὴν ἐλευθερίαν εἰς ἐτοιμοπτώτους ἐκκλησίας, δεόμενοι τοῦ Ὑψίστου ὑπὲρ τῆς ἐκ τῶν δεινῶν αὐτῶν σωτηρίας καὶ ἀπαλλαγῆς; Ἡ ἱστορία τοῦ ἱεροῦ ἡμῶν ἀγῶνος ἀρκούντως μαρτυρεῖ ὅτι ἡ θεὰ μὴ ψαλιδωτῶν ναίσκων οὐδόλως ἠλάττωσε τὸν θρησκευτικὸν ζῆλον, οὐδ' ἐταπείνωσε τὰς φρένας τῶν ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῆς δουλείας χριστιανῶν, ὥστε γὰ μὴ ἐξεγερθῶσιν ἄθροοι πρὸς

ἀποτίναξιν αὐτοῦ. Βεβαίως ὁ ἀείμνηστος ἱεράρχης Γερμανός καὶ οἱ λοιποὶ πρωταθληταὶ τῆς ἡμετέρας παλιγγενεσίας δὲν παρεκινήθησαν ἐκ τῆς ὄψεως γοθτικῆς μητροπόλεως πρὸς ἀνύψωσιν τῆς ἐν τῇ ἀγίᾳ Λαύρα ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος νικηφόρου σημαίας τοῦ σταυροῦ. Ὡσαύτως καὶ ὁ ἐν τῇ μονῇ τοῦ Δραγατσανίου ἀληθῆς μάρτυς τοῦ ἱεροῦ ἡμῶν ἀγῶνος Γεώργιος ὁ Ὀλύμπιος, καὶ οἱ λεοντοκάρδιοι πρόμαχοι τοῦ ἡρωικοῦ Μεσολογγίου, καὶ τὰ τελευταῖα τοῦ Ἀρκαδίου ὑπὲρ τῆς ἐλληνικῆς ἐνώσεως θύματα γενναιοφύχως ἐγένοντο πάντες ὀλοκαύτωμα, πιστοὶ εἰς ὃν ἔδωκαν ὄρκον ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου, μὴ παρορμηθέντες εἰς τὴν ἐνθεον ταύτην τῆς ψυχῆς συγκίνησιν ὑπὸ τῆς θεᾶς ὑψιτενῶν πύργων καὶ ψαλιδωτῶν ἀψίδων τῆς γοθτικῆς ἀρχιτεκτονικῆς. Ὁ ὀρθόδοξος Ἕλληνας χριστιανός, νηπιόθεν ἀνατρεφόμενος ἐν φόβῳ Κυρίου, οὐδόλως χρεῖαν ἔχει νὰ ἀποβλέπῃ εἰς τοιαύτας ὑλικὰς ἀφορμὰς, ὅπως στηριχθῆ ἐν τῇ εὐσεβείᾳ καὶ φιλοπατρίᾳ· διότι εἶτε ὡς κυρίαρχος ἐν τῇ ἀγίᾳ Σοφίᾳ ἢ ἐν αὐτῷ τῷ Παρθενῶνι, τῷ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως τεμένει τῆς Ἀθηνᾶς, ὅπερ ἀπλῶς πρὸς χριστιανικὴν λατρείαν μετεχειρίσθη, εἶτε ὡς δούλος ἐν πενιχροῖς ἐκκλησιδίοις, τοῖς μετὰ μεγάλων δυσχερειῶν καὶ κινδύνων ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς δουλείας ἀνεγειρομένοις, ἐνθέρμως πάντοτε ἀνύψωσε πρὸς τὸν Ὑψιστὸν τὰς δεήσεις, καὶ τὰς ἐλπίδας αὐτοῦ ἀνέθηκεν εἰς αὐτὸν, καὶ μόνη ἢ εἰς τὴν ἀληθῆ λατρείαν τοῦ ὑπὲρ τῆς τοῦ ἀνθρώπου ἐλευθερίας καὶ σωτηρίας σταυρωθέντος ἀκράδαντος πίστεως αὐτοῦ καὶ ἀφοσίωσις ἐπῆρκει καὶ ἐπαρκεῖ καὶ τὸ φιλόανθρωπον χριστιανικὸν αὐτοῦ αἶσθημα νὰ ἀναζωπυρήσῃ, καὶ τὴν πρὸς τὴν πατρίδα ἀγάπην νὰ ἐξάρῃ, ὑψηλότερον βεβαίως ἢ διὰ τῆς μεσαιωνικῆς ἐκείνης ἀρχιτεκτονικῆς, ἥτις ἀντὶ τοῦ συγκινεῖν ἐκπλήττει μᾶλλον τὴν εὐαίσθητον καὶ φιλόανθρωπον τοῦ ἀληθοῦς χριστιανοῦ ψυχὴν, βλέπουσαν ὅτι τὰ

ὕψιτενῆ ἀετώματα καὶ οἱ οὐρανομήκεις πύργοι κατ' οὐδὲν συντελοῦσιν εἰς ἀκριβῆ τήρησιν τῆς θείας ἐντολῆς περὶ τῆς πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπης.

Ἄν δὲ ὁ Ἕλλην σήμερον, ἐλεύθερος ὢν, ἀγαπᾷ νὰ συνδράμῃ εἰς τὴν λαμπρότητα τοῦ οἴκου τοῦ Θεοῦ, πράττει τοῦτο οὐχὶ πρὸς αὐξήσιν κατανύξεως, ἀλλὰ διότι θεωρεῖ τὸ θεῖον τοῦτο καθίδρυμα ὡς θριαμβευτικὸν μνημεῖον τῆς νίκης, ἣτις ἐνίκησε τὸν κόσμον· δηλονότι τῆς χριστιανικῆς πίστεως, εἰς ἣν ὁ Ἕλλην χριστιανός, πλὴν τῆς ψυχικῆς αὐτοῦ σωτηρίας, ὀφείλει καὶ τὴν διάσωσιν τῆς πατρῴου αὐτοῦ γλώσσης, τῆς μόνης παραμυθίας ἐπὶ τοῦ δουλικοῦ ζυγοῦ, καὶ τὴν τῆς ἐθνικότητος αὐτοῦ ἀνάκτησιν.

Ταῦτα νομίσας σκόπιμον νὰ εἶπω ἐν πάσῃ συντομίᾳ κατὰ τῶν συνιστώντων τὴν μίμησιν τῆς τοῦ μέσου αἰῶνος ἀρχιτεκτονικῆς, ὡς οἰκείας καὶ μόνης ἀρμοδίας εἰς οἰκοδομὴν ἐκκλησιῶν, ἔρχομαι νὰ προσθέσω ὀλίγα τινὰ περὶ τῆς ἐν γένει ἀρχιτεκτονικῆς τοῦ νῦν θεμελιουμένου τούτου ναοῦ, τοῦ παρ' ἐμοῦ σχεδιογραφηθέντος.

Σεβαστῆ ἐπὶ τῆς οἰκοδομήσεως τοῦ ναοῦ ἐπιτροπεΐα, συσταθεῖσα ὑπὸ τοῦ δραστηρίου καὶ φιλοκάλου δημάρχου Ἀθηναίων, ὁμοψήφως ἀνέθηκέ μοι τὴν σύνταξιν τοῦ σχεδίου, ἀξίου τῆς ἐπωνυμίας αὐτοῦ καὶ τῆς μνήμης λίαν χαρμοσύνου παρ' ἡμῖν γεγονότος. Καίπερ δὲ συναισθανόμενος τὸ δυσχερὲς τοῦ ἔργου, δὲν ἐδυνήθην νὰ ἀποποιηθῶ τὴν ἀπ' ἐμοῦ οὕτω φιλοφρόνως αἰτουμένην συνδρομὴν τῶν συναδέλφων, καὶ μάλιστα εἰς τοιοῦτον θεοφιλέστατον ἔργον.

Θεωρῶν, καθὼς εἶπον, τὴν μὲν ἀρχιτεκτονικὴν ὡς τέχνην κατ' ἐξοχὴν δημιουργικὴν, στηριζομένην ἐπὶ φιλοσοφικῶν ἀρχῶν καὶ ἐκφράζουσαν εὐγλώττως διὰ τῶν ἔργων αὐτῆς τὴν πτώσιν ἢ τὴν πρόοδον τοῦ αἰῶνος, καθ' ὃν ἀρχιτεκτονικόν τι μνημεῖον γίνεται· τὰ δὲ ἔργα αὐτῆς, ὡς

τεκμήρια ἐμφαίνοντα τὸν βαθμὸν τοῦ πολιτισμοῦ τῶν ἀνεγειρόντων αὐτὰ, ἐγκατέλιπον πᾶσαν ἰδέαν καὶ θεωρίαν περὶ τῶν μεσαιωνικῶν ἐν γένει ἀπομιμημάτων, καὶ εἰσηλθον θαρραλέως εἰς τὴν ὁδὸν τῶν ἀρχαίων, τὴν ἀνευρεθεῖσαν ὑπὸ τῶν μεγάλων Ἰταλῶν διδασκάλων τοῦ ΙΔ' καὶ ΙΕ' αἰῶνος, παραδεξάμενος μὲν τὰς τούτων ἀρχάς, οὐχὶ δὲ διὰ σχολαστικῆς καὶ ἐπιπολαίου τῶν ἔργων αὐτῶν ἀπομιμήσεως, ἀλλὰ διὰ τῆς προσηκούσης μελέτης τῶν θεωριῶν, δι' ὧν διηρμηνεύθη ὑπ' αὐτῶν ἢ ἐπὶ τῶν Ῥωμαίων τέχνη. Διότι, καθὼς ἐκεῖνοι διέπλασαν καὶ ἐμόρφωσαν τὴν νέαν Ἰταλικὴν τῆς ἀναγεννήσεως τέχνην ἐκ τῶν μνημείων τῆς γερραῆς Ῥώμης, ὑπομνηματίζοντες τοὺς παρὰ τῷ Βιτρουβίῳ διασωθέντας κανόνας τῆς τῶν ἀρχαίων τέχνης, καὶ ἀκολουθοῦντες τὰς ἰδέας τῶν τότε διαπλασσόντων τὴν Ἰταλικὴν γλῶσσαν ἐκ τῶν δοκίμων Λατίνων συγγραφέων, οὕτω νομίζω πρέπον ἵνα καὶ ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες σήμερον συντάξωμεν κατὰ μίμησιν τῶν Ἰταλῶν καὶ κανονίσωμεν τὴν ἐθνικὴν ἡμῶν ἀρχιτεκτονικὴν συμφώνως πρὸς τοὺς ἀναμορφοῦντας τὴν ἡμετέραν γλῶσσαν ἐκ τῶν δοκίμων Ἑλλήνων συγγραφέων, ἀφ' οὗ πρότερον ἀνερευνήσωμεν μετὰ μελέτης σοβαρᾶς τοὺς ἐν τῷ Βιτρουβίῳ διασωθέντας κανόνας τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς τέχνης, ἐρμηνεύοντες καὶ ἐξετάζοντες ἐπιμελῶς τοὺς ρυθμοὺς καὶ τοὺς μυστηριώδεις τῆς ἀρμονίας λόγους, τοὺς παρατηρουμένους ἐν τοῖς διασωθεῖσιν ἐλληνικοῖς μνημείοις. Καὶ δὲν πρέπει μὲν ἐκ συστήματος νὰ ἀποσκορακίζωμεν καὶ καταφρονῶμεν ἀκρίτως πᾶν ἄλλο ἀρχιτεκτονικὸν ἔργον οἰουδήποτε τεχνίτου καὶ οἰαςδήποτε ἐποχῆς ὡς μὴ ἐλληνικόν, ἀλλὰ τὸναντίον μάλιστα νὰ σεβώμεθα αὐτὸ προσηκόντως ὡς καθαρὰν ἐκφρασιν ἀνθρωπίνης ἐνεργείας, καὶ νὰ τιμῶμεν ὡς ἱστορικὸν μαρτύριον τοῦ χρόνου τῆς ἰδρύσεως αὐτοῦ· πρέπει ὅμως κυρίως νὰ ἀφοσιωθῶμεν εἰς μόνην τὴν τῶν

προπατόρων ἡμῶν ἀρχιτεκτονικὴν, παραδεχόμενοι αὐτὴν μετὰ θρησκευτικῆς εὐλαβείας ὡς ἀρμοδιωτέραν εἰς τε τὴν ὕλην τοῦ τόπου καὶ τὸ κλίμα αὐτοῦ, καὶ ὡς μόνην ἐπιτηδείαν νὰ συμβαδίῃ ἐπὶ φιλοσοφικῶν βάσεων μετὰ τοῦ σήμερον προοδεύοντος πολιτισμοῦ. Ἡ τῶν Ἑλλήνων ἀρχιτεκτονικὴ, ὑπὸ τῶν ἀρχῶν τούτων ὀδηγούμενη, ἀναντιρρήτως εἰς οὐδεμίαν σύγκρισιν ὑποβάλλεται πρὸς ἄλλην οἰανδήποτε ἀρχιτεκτονικὴν διὰ τε τὴν ἀπλότητα αὐτῆς καὶ τὴν τῶν μελῶν συμμετρίαν, καὶ τὴν καθόλου ἐν αὐτῇ ὑπάρχουσαν ἐνότητα. Τοὺς δὲ σφόδρα φίλους καὶ θαυμαστάς τοῦ μέσου αἰῶνος, δηλαδὴ τῶν Βυζαντινῶν, Νορμανδῶν, Λομβαρδῶν, Σαρακηνῶν, Ἀράβων, Γόθων καὶ ἄλλων, μετὰ λύπης ἀφίνομεν νὰ ἀπομιμῶνται δουλικῶς τὰ τεχνικὰ τῶν διαφόρων ἐκείνων ἐποχῶν προϊόντα, ἄσχετα ὅλως πρὸς τὸν νῦν αἰῶνα τῶν μεγάλων ἀνακαλύψεων καὶ τῶν φώτων.

Ναί, ὑπὸ τοιούτων καὶ ἐγὼ ἀρχῶν ὀδηγούμενος εἰς τὴν σύνταξιν τοῦ σχεδίου τοῦ ναοῦ τούτου, ἐνόμισα ὅτι τὸ γενικὸν διάγραμμα αὐτοῦ, ὡς ἀνήκον εἰς χριστιανικὸν ναὸν, ἔπρεπε νὰ διαφέρῃ ὀλοσχερῶς κατὰ τὴν διάθεσιν καὶ οἰκονομίαν ἀπὸ τῶν γνωστῶν διαγραμμάτων τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν ναῶν, ὧν αἱ χρεῖαι ἦσαν ὅλως διάφοροι. Διότι τὸ μὲν χριστιανικὸν θρησκευμα ἀπαιτεῖ τὴν σύναξιν τῶν πιστῶν ἐντὸς τοῦ ναοῦ, τῆς δὲ τῶν εἰδώλων λατρείας πᾶσαι αἱ θυσίαι ἔξω τῶν ναῶν ἐτελοῦντο. Ἄλλ' ὅμως, ἐπειδὴ ὁ ἀρχιτεκτονικὸς κόσμος τοῦ χριστιανικοῦ τούτου ναοῦ πρέπει νὰ παρασταθῇ διὰ τῆς ἐλληνικῆς ἀρχιτεκτονικῆς, ἐπόμεινον εἶναι νὰ στηρίζηται οὗτος ἐπὶ τῶν τῆς ἐλληνικῆς τέχνης κανόνων κατὰ τε τὸν ῥυθμὸν καὶ τὴν συμμετρίαν ἐν ἐνὶ λόγῳ, τὸ χριστιανικὸν τοῦτο οἰκοδόμημα, τὸ σήμερον ἐν Ἀθήναις παρ' Ἑλλήνων ἐγειρόμενον, πρέπει νὰ φέρῃ ἐλληνικὸν χαρακτῆρα, παριστῶντα

Ῥώμης⁽¹⁾. Διετήρησα δὲ ἀκριβῶς κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν οἰκονομίαν καὶ διάθεσιν πάσας τὰς ἀρχαίας παραδόσεις ὡς πρὸς τὸ ἄδυτον καὶ τὸν χορὸν, τὸν γυναικωνίτην, τὸν ἔσω νάρθηκα, ὅπου ὑπῆρχεν ἡ στάσις τῶν υποπιπτόντων (νῦν ἡ θέσις τῶν προσκυνηταρίων, καὶ ἴσταται τὸ ἐπιτροπικόν), καὶ τὸν ἔξω νάρθηκα, ὅπου ἦτα ἡ στάσις τῶν χειμαζομένων καὶ τῶν κατηχομένων ἐν γένει. Προσετέθησαν δὲ καὶ δύο πύργοι εἰς ὀκτάγωνον ἀπολήγοντες, ἐφ' ὧν θέλουσι τεθῆ οἱ κώδωνες καὶ τὰ ὠρολόγια, ὅμοιοι ἀμφοτέρω καὶ ἰσομεγεθεῖς, παριστῶντες διὰ ταύτης τῆς ἰσότητος αὐτῶν τὴν ὑπάρχουσαν ἀρμονίαν τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας πρὸς τὴν πολιτείαν⁽²⁾.

Εἰς δὲ τὴν διακόσμησιν παρεδεξάμην τὴν Κορινθιακὴν τάξιν, ἀλλὰ τὴν ἀρχαιότεραν, ὡς ἀπλουστέραν εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ παραδεδεγμένου σχεδίου, παρει-

» τομηρὰ θαυμάζονται δὲ καὶ μέχρι τῆς σήμερον ἀπλῶς κατὰ συνήθειαν ὥστε, ἂν οἱ τροῦλλοι οὗτοι ἀπεκόπτοντο καὶ ἐτίθεντο ἐπὶ τοῦ ἰδάφους, ἐδύνατό τις νὰ εἴπῃ ὅτι ἤθελον τότε ἀποτελέσει ὠραιότητα τὰς ἐκκλησίας τοιοιουτρόπως, ἂν ἀπεκόπτετο π. χ. ὁ τροῦλλος τοῦ ἁγίου Πέτρου, ἤθελεν οὗτος ἀποτελέσει ναὸν ὠραιότερον αὐτοῦ τούτου τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Πέτρου ».

(¹) Δύο τινὰ ἀπαιτοῦνται ὅπως κρίνωμεν διαφοροτρόπως περὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ συνόλου μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς οἰκοδομῆς· πρῶτον, ἡ ἀναλογία μεταξὺ τῶν διαστάσεων τῶν μερῶν αὐτῆς, καὶ δεύτερον, ὁ διάφορος τρόπος, καθ' ὃν τὸ σύνολον τῆς οἰκοδομῆς διηρέθη ὡς πρὸς τὸν ναὸν τῆς ἁγίας Σοφίας ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ τὸ Πάνθειον τῆς Ῥώμης φαίνονται μεγαλείτερα ἢ ὅσον πράγματι εἶναι· διότι οἱ τροῦλλοι αὐτῶν δὲν εἶναι πολὺ ὑψηλοὶ, συγκρινόμενοι πρὸς τὸ μέγεθος τοῦ ὅλου· ὁ ἅγιος Πέτρος φαίνεται κατὰ πρώτην ἔποψιν μικρότερος τοῦ ἀληθοῦς αὐτοῦ μεγέθους· διάφοροι δὲ οἱ λόγοι τούτου· ἀλλ' ὁ κυριώτερος εἶναι ὅτι τὸ ὕψος τῆς μεγάλης νῆδος εἶναι πολὺ μεγαλείτερον.

(²) Συνήθως ἐν ταῖς μητροπόλεσι τοῦ μέσου αἰῶνος φαίνονται δύο γιγάντιοι πύργοι, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἄνισοι τὸ ὕψος, ὧν ὁ μὲν ἀριστερὸς νομίζεται ὡς σύμβολον τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱεραρχίας· ὁ δὲ δεξιὸς, ὡς σύμβολον τῆς κοσμικῆς ἐξουσίας· ἐκ τούτων συνήθως ὁ ἀριστερὸς εὐρίσκεται ὑψηλότερος.

σαγαγῶν καὶ τὴν ζωγραφικὴν εἰς τὸ ἐξωτερικόν, καὶ διακοσμήσας, ἴσως κατὰ πρῶτον, τὸ Ἀττικὸν δι' εἰκονογραφίας, παριστώσης Πέτρον καὶ Παῦλον, τοὺς ἀποστόλους, μαθητεύοντας τὰ ἔθνη κατὰ τὴν ἐντολὴν τοῦ Ἰησοῦ. Καὶ ἄλλα δὲ μέρη τῆς ἐξωτερικῆς προσόψεως ἐζωγράφητα κατὰ μίμησιν ἀρχαίων τινῶν ἐκκλησιῶν δι' εἰκόνων, παριστανουσῶν τὴν εὕρεσιν τοῦ ἐν Γολγοθᾷ τιμίου Σταυροῦ, τὴν βάπτισιν τοῦ Χριστοῦ ὑπὸ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου, τὸν ἅγιον Γεώργιον καὶ τὴν ἁγίαν Ὁλγαν καὶ Ἀλεξάνδραν. Ἔστεψα δὲ τὸ Ἀττικὸν διὰ κοσμήματος ἀκρωτηριακοῦ, παρεμφεροῦς πρὸς τὸ τοῦ ἀρχαίου μνημείου τῶν ἐν Κορίνθῳ καὶ Κορωνεῖα πεσόντων, τοῦ πρὸ μικροῦ ἀνευρεθέντος ἐν τῷ ἔξω Κεραμειῷ, κατὰ τὴν εἰς τὴν Ἀκαδημίαν ὁδόν. Ἐπὶ τῆς ζωφόρου τοῦ θριγκοῦ ἐχαράχθη ἡ ἐπιγραφή· ἐπὶ Βασιλέως Γεωργίου τοῦ Α' ὁ ναὸς ὁδε τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου ἰδρῦθη τῷ ΑΩΟΑ' (¹).

Τὸν δὲ ἔξω νάρθηκα διεκόσμησα ὡς πρόναον διὰ προστύλου ἑξαστύλου κορινθιακοῦ ρυθμοῦ, καὶ ἀετώματος, φέροντος ἐν τῷ μέσῳ τὸ ἅγιον Μανδύλιον, καὶ ἐπὶ τοῦ μέσου ἀκρωτηρίου σταυρὸν περιφανῆ· ἐπὶ δὲ τῆς ζωφόρου τοῦ προστύλου ἐνεχαράχθη ἡ ἐπὶ τοῦ λαβάρου ὑπάρξασα ἐπιγραφή· Ἐν τούτῳ νίκα.

Ταῦτα ἐν συντόμῳ καὶ περὶ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τοῦ ναοῦ τούτου, ὅςτις θεμελιωθεὶς σήμερον ὑπὸ τὴν ἄμυσσον προστασίαν τῆς Ὑμετέρας Θεοφρουρήτου Μεγαλειότητος καὶ τοῦ ἐθνοφιλεστάτου βασιλικῆς Διαδόχου, μέλ-

(¹) Ἐπὶ δὲ τοῦ θεμελίου λίθου ἐχαράχθη ἡ ἐπιγραφή·

» Βασιλεύοντος τῶν Ἑλλήνων Γεωργίου τοῦ Α',

ἱεραρχοῦντος δ' Ἀθηνῶν Θεοφίλου,

ἔτέθη ὁ θεμέλιος λίθος τοῦ ἱεροῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου

εἰς μνήμην τῆς τοῦ βασιλικῆς Διαδόχου Κωνσταντίνου γεννήσεως

ἰδίᾳ τοῦ Βασιλέως χειρὶ,

ἔται ΑΩΟΑ' ».

λει νά οικοδομηθῆ τῇ φιλοτίμῳ μὲν ἐπιμελείᾳ τοῦ δη-
μάρχου Ἀθηναίων κυρίου Π. Κυριακοῦ, τῇ φιλοχρίστῳ
δὲ συμπράξει τῆς ἐκλεχθείσης ἐπιτροπείας, Μ. Ρενιέρη,
Γ. Ψύλλα, Γ. Χατζηπέτρου, Δ. Καλλιφρονᾶ, Γ. Λέκα,
Λ. Καυτανζόγλου, Γ. Τυπάλδου, Γ. Χρυσάνθου, Γ. Τρίμη,
προεδρεύοντος καὶ εὐλογοῦντος τοῦ σεβασμιωτάτου μη-
τροπολίτου Ἀθηνῶν κυρίου Θεοφίλου, καὶ τῇ εὐγενεῖ συν-
δρομῇ τῶν ὀρθοδόξων καὶ εὐσεβῶν χριστιανῶν, τῶν ἀγα-
πῶντων τὴν εὐπρέπειαν τοῦ οἴκου τοῦ Θεοῦ, οὓς αὐτὸς ὁ
Κύριος ἀγιάσειε καὶ ἀντιδοξάσειε τῇ θεϊκῇ αὐτοῦ δυνάμει.
Ζήτη ὁ Βασιλεὺς· Ζήτη ἡ Βασίλισσα σὺν πάσῃ τῇ
Βασιλικῇ οἰκογενείᾳ.

Ἐν τῇ ἐκφωνήσει τοῦ λόγου πολλὰ αὐτοῦ μέρη παρελείφθησαν διὰ
τὸ στενὸν τοῦ χρόνου.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΑΝ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

007000050713

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΑΙ

